

Nerman Pala

IZ PROŠLOSTI NAŠIH FRANJEVACA

Uloga franjevačkog reda u kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine je veoma velika i značajna, a zbog značaja za izgradnju multilateralnog duha naše zemlje, reći ćemo nekoliko riječi o nastanku, razvoju i doprinosu franjevacu za ukupni kulturni život zemlje.

Franjo Asiški se rodio 1182. god. u **Asiziu**, u imućnoj trgovačkoj porodici. Iz njegove rane mladosti ima malo sigurnih historijskih podataka: negdje oko 1206. god. je doživio religiozno obraćenje i javno se, pred biskupom, odrekao "roda i posjeda", povukavši se u asketski život crkvice u okolici **Asizija**. Brzo je stekao veći broj pristalica iz reda prosjačkog stanovništva; 1208. god on je napisao pravila i propise za svoju braću čime se osniva **Red male braće** (Ordo Fratrum Minorum).

1212. god. **Franjo** putuje u **Siriju** (tad svraća u **Dubrovnik**) a iste godine **sa sv. Klarom osniva franjevački red za žene (Klaristice)**. 1213/1214. god. putuje po **Maroku**, 1219. je u **Svetoj zemlji** gdje širi propovjedi među muslimanskim stanovništvom u želji za mučeničkom smrću. Nakon povratka u **Asizi** utvrđuje **nova Pravila reda** (1223. god), koja za red važe i danas.

Umro je 3.10.1226. i sahranjen pred Asizijem, 1228. god je proglašen Svetim.

Red se širio izuzetno brzo među siromašnim slojevima: do 1212. se širi po **Umbriji**, do 1220. po **Toskanji** i **Emiliji Romanji**, a onda po čitavoj **Italiji**.

Franjevci u toj prvoj fazi grade svoje samostane pokraj gradova, ali ne ulaze u grad. 1217. je **franjevački red** toliko narastao da se već dijeli na provincije koje odgovaraju teritorijalnoj podjeli **Italije**.

1221. god se šire preko **Alpa** u **Teutoniju**, 1223. u **Englesku**, 1224. u **Prag**. 1226. god. red ima 12 provincija, 1232. god. 32 provincije (oko 1238. god je osnovana **Franjevačka provincija "Sclavoniae"**).

Polovinom 13. vijeka izbija ozbiljna kriza: **sukob franjevacu i dominikanaca oko Pariške univerze** je završio tek 1279. god. sklapanjem kompromisa.

Zatim izbija sukob između **franjevacu** i **svjetovnog klera** oko "preotimanja" vjernika: sukob je završen 1312. god. **Opštim koncilom** u **Vienni** gdje su **franjevci** dobili mjesto u Crkvi i povlastice i usmjereni na borbu protiv heretika, dok je svjetovni kler dobio područje administracije u Crkvi.

God. 1316. u **Italiji** je već 567 **franjevačkih samostana**, u **Francuskoj** 247, u **Njemačkoj** 203, u **Dalmaciji** 22.

U 15. vijeku unutar reda izbija sukob i polarizacija na strože (**opservanti**) i blaže (**konventualci**); taj sukob će potrajati do početka 16.vijeku (od opservanata će 1525. biti formiran još stroži franjevački red - **kapucini**)

Nakon toga red nema unutrašnjih sukoba, ali je "u opasnosti" od brojnih ratova u Evropi, pokreta **reformacije, prosvjetiteljstva, te revolucija 18. i 19. vijeka**, pa će broj **franjevacu** naglo opasti (kao i ostalih redova); 1897. posljednju reformu reda izvršio je **papa Leon XIII ("Unio Leoniana")**, po kojoj ostaju da djeluju 3 reda: **Mala braća** (OFM), **Mala braća konventualci** (OFM conv.) i **Mala braća kapucini** (OFM cap.)

Dr Nusret Velić: Molitva, ulje na platnu, 2001.

Ispočetka, Franjo Asiški je i sam bio protivnik svake gradnje samostana, stavljajući u žižu akcije propovjedanje, i to **propovjedanje "in via"** (propovjedanje bez materijalne koristi, onim najsiromašnijim slojevima koji su stalno na putevima: sirotinji, propalim vitezovima, križarima s povratka iz vojnih pohoda, seljacima, lutalicama svih vrsta..); no, ubrzo će i sam **Franjo** uvidjeti da praksa zahtjeva izgradnju samostana, pa su pragmatični franjevci samostane proglasili vlasništvom **Svete stolice** a oni će ih samo koristiti. **Tako je Franjo dozvolio izgradnju samostana, ali pod uslovom da oni budu "na putu" - franjevački samostani su se, zato, i gradili na:** raskrscnicama puteva, u blizini gradova (npr. **Arezzo, Perugia**), na brdima (**La Verna**), na ušćima rijeka (**Duero kod Torina**), u lukama (**Barcelona**), na prevojima brda (**Ascoli**) - dakle, samostani su izvan grada a (i sveprisutni u gradu; u gradu im je polje djelovanja, a samostan služi za odmor, njih i putujućih vjernika...

No, zbog opšte nesigurnosti tog doba, franjevci će svoje samostane naseljavati ubrzo unutar gradskih zidina i to, po pravilu, kraj gradskih vrata ("na putu"), ili na najprometnijoj gradskoj cesti. Taj način gradnje samostana u gradovima počeo je još za **Franjina** života, 1220. god., kad je u **Veneciji** sagrađen samostan "**In Vineis**"; u **Messini** je 1222/1223. sagrađen samostan unutar grada, kraj gradske kapije; u **Komposteli** samostan "**300 koraka od grada**"; u **Toursu** 1224. god., a iste godine u **Palermu**, 1230. u **Parizu** itd. Taj proces je naročito jak nakon **Franjine** smrti, a od sredine 13. vijeka sami vladari i knezovi, ali i biskupi, poklanjaju **franjevcima** crkve u gradovima. Tako 1256. god. u **Milanu** biskup oduzima **benediktincima** crkvu i poklanja ju **franjevcima (Santa Maria Maioris)**, a isti je slučaj i sa crkvama **sv. Feliksa i sv. Nabora** u **Milanu**, a u **Riminiu** sami **franjevci** kupuju crkvu od gradskih vlasti.

Krajem 13. vijeka franjevci su u žiži velikog talasa urbanizacije Evrope i oni nalaze mjesta za izgradnju svojih samostana u svim gradovima čime su, definitivno, postali jak segment urbane sredine u Evropi.

Tokom **strašne epidemije kuge u Evropi** (1348. - 1352.) **franjevci** su, zbog svoje zbilja velike požrtvosti i brige oko bolesnih, pridobili opšte simpatije gradskog stanovništva i počeli graditi svoje samostane po svim **evropskim** gradovima.

U toku 15. vijeka u periodu političkih borbi gradova i feudalaca, **franjevci** dobivaju potpore za izgradnju samostana od gradskih vlasti - tada oni, znači, postaju i **važan politički faktor** (mada se nisu izravno bavili politikom) oko kojih se otimaju politički protivnici, a sve zbog velikog respekta kojeg su **franjevci** uživali kod

širokih narodnih slojeva.

Iz same djelatnosti i funkcije **franjevačkog reda** proistekao je i način gradnje, odnosno raspored prostorija u njihovim samostanima: **osnovni prostori svakog samostana su klaustar (kloster), crkva, sakristija, kuhinja, konoba i dormitorij (ćelije)**. Prema prilikama, tu su i dopunski sadržaji: **kapitul, bolnica** (valetudinarij), **hospicij, apoteka, biblioteka, arhiv, gospodarski objekti**. Svi su ti prostori uglavnom u prizemlju, osim ćelija koje su, po pravilu, na spratu. Svi ti objekti su im bili potrebni iz njihove prakse **jer su franjevci sami liječili bolesne članove, sami se školovali, pisali knjige...**

Po pravilu, oni imaju i svoj vodovod, brojne radionice itd. Veličina samostana je varirala zavisno od broja braće koja su u njima obitavala: u većim gradovima (**Asiziju, Bolonji, Veneciji, Firenci, Milanu**) mogli su primiti 50-100 redovnika itd.

Od njihove funkcije zavisilo je i ukrašavanje pojedinih dijelova samostana: objekti za javnost i propovijedi su najviše ukrašavani (crkva, sakristija, kapitul), dok gospodarske zgrade i dormitorij uopšte nemaju ukrasa.

Franjevački samostani su se, od **Franjina** vremena, gradili na prometnim mjestima, na raskrsnicama, u gradovima (kraj gradskih vrata) - dakle, na mjestima stalnog protoka ljudi. Samostani će u gradovima, pored katedrale i gradskog trga, postati dominantna mjesta gradskog bitisanja, a **franjevački red** se ne povlači u sebe, nego se otvara prema puku, ulazi u svijet i radi. To je **Franjina deviza da se franjevci sami finansiraju sopstvenim radom** (nadničanjem a kasnije otvaranjem sopstvenih radionica i apoteka, gdje su proizvodili voštane svijeće, lijekove, mehleme...). **Franjevci su pogrešno nazvani prosjačkim redom; tačniji naziv je propovjednički red**, jer je to bila njihova osnovna djelatnost.

Treba reći da je **franjevački samostan**, za razliku od **benediktinskog** koji se širi horizontalno (jer su oni bili vezani za zemljišni posjed), organiziran i građen vertikalno građen je na sprat, a negdje i na dva. U prizemlju su prostori za javnost, na spratu redovnički prostori.

Onog časa kad su prihvatili grad kao svoju životnu sredinu, **franjevci** su postali "**gradski ljudi**", dakle **elementi urbanizacije Evrope**, jer **franjevci** nisu bili pasivan nego aktivan element rasta gradova. Urbani način življenja **franjevačkog reda** objasnio je **sv. Bonaventura** - on je uredio intelektualnu stranu reda; napisao je i 2 biografije **Franje Asiškog**, 1262. i 1263. - on navodi **3 glavna razloga što franjevci trebaju biti u gradu: pastoralni razlog, ekonomski i razlog sigurnosti**. **Franjevci** će tako u gradu početi osnivati i **Braću trećeg reda**, iz reda trgovaca i zanatlija koji se priključuju **franjevcima**. Isto tako, oni će u gradu mnogo doprinijeti higijensko - sanitarnoj zaštiti građanstva (preko apoteka, hospicija, izgradnje akvadukta i sl.), ali će i ekonomski uticaj biti znatan (njihove manufakture voska, tkaonice sukna, kožare, vrtovi itd)...

A u prostornom oblikovanju gradova **franjevci** nesumljivo imaju veliku ulogu: od oblikovanja gradskih ulica prema izgrađenom **franjevačkom samostanu**, preko izgradnje ili proširenja glavne gradske ulice u pravcu samostana (a radi vjernika koji dolaze na propovijedi), do formiranja arhitektonski uobličениh cjelina, a prema arhitektonskom nuklesu samostana kao jednog od dominantnih kompleksa grada. Također, kako su njihovi samostani vrlo često kraj gradskih porti, **franjevci** će se brinuti o zaštiti ne samo svog samostana, nego i "contrate", ulice koja se pruža niz gradske zidine i opasuje grad - znači, **unutar grada oni će štitiť interese naroda pred vlastelom, ali će prema vani braniti grad kao cjelinu**. Možda su najljepši primjeri takvih funkcija **franjevačkih samostana** upravo u **Dubrovniku, Rabu, Krku, Kopru** itd. Osim toga, samostani su, svojim arhitektonskim volumenom i svojim **toranjem**, predstavljali reprezentativni karakter, odnosno daju skladan i oblikovano sadržajan naglasak čitavoj gradskoj četvrti (primjer **Straduna** u **Dubrovniku**).

Ukratko, franjevački samostani su, svojom funkcijom, mjestom i sadržajem, jezgra prostorne organizacije urbanih naselja, maltene čitave zapadne Evrope, a i jadranske obale.

FRANJEVCI I URBANIZACIJA JADRANSKE OBALE

Franjevački se red javlja na području Balkana najprije u **Dubrovniku**, još za **Franjina** života (1212. god.). **Franjevačka "Provincija Sclavonia S. Seraphini"** osnovana je između **1229. i 1231. god.**, a najstariji samostani su podignuti u **Zadru** (u sakristiji zadarskog franjevačkog samostana je 18.02.1358. god. potpisan **Zadarski mir**), **Trogiru, Splitu, Dubrovniku i Puli**. **Dalmatinska** je provincija u II polovini 13. vijeka imala, prema **Vatikanskim kodesima** br. 1960. i 1340., 4 kustodije sa 30 samostana:

- **Dubrovačka kustodija**: Ulcinj, Skadar, Bar, Kotor, Dubrovnik, Daksa, (u Gružu) i Korčula
- **Zadarska kustodija**: Split, Trogir, Šibenik, Skradin, Bribir, Zadar, Pag (Ugljanin, Pašman, Podnovi)
- **Rapska kustodija**: Rab, Senj, Krk, Cres (Modruš)
- **Istarska kustodija**: Pula, Poreč, Piran, Kopar, Trst (Buje i Milje)

Tokom burnog 15. vijeka franjevački red u Dalmaciji je pod vanjskim udarima (mletačka okupacija Dalmacije i Albanije, te turska ekspanzija) i unutrašnjim sukobima (opservanti i konventualci). Nakon

tih kriza, početkom 16. vijeka **franjevački samostani** se ponovo šire, pa se **1506. god na jadranskoj obali osnivaju 3 samostalne franjevačke provincije: Dubrovačka** (sa 9 samostana), **Dalmatinska** (sa 21 samostanom) i **Bosanska** (sa 7 kustodija i 40 samostana).

Krajem 16. i tokom 17. vijeka u **Bosanskoj provinciji** je znatno smanjen broj samostana i redovnika (zbog ratnih pustošenja); tokom 18. i 19. vijeka samostani ovog područja prolaze kroz iste "teškoće" kao i oni u **Evropi** (građanske revolucije)... 1899. god svi preživjeli samostani, odlukom **pape Leona XIII**, su ujedinjeni u jednu provinciju - **Provinciju sv. Jeronima**.

OSNUTAK NEKIH SAMOSTANA U DUBROVNIKU

Počeci franjevačkog reda u Dubrovniku sežu u 1212. god kad je, po tradiciji, Franjo boravio nakratko u Dubrovniku. Prvi **franjevački samostan u Dubrovniku** je podignut 1235.god. na **Pilama** (sad je tu **hotel "Imperijal"**) i on je porušen u ratnoj opasnosti od **srpskog kralja Uroša II Milutina** 1317. god; **franjevci** su tada od **dubrovačkog Senata** dobili zemljište unutar zidina grada, gdje su podigli novi samostan. **Samostan sv. Nikole u Stonu** osnovan je 1347. god. a potpuno dovršen krajem 15. vijeka; taj je samostan pripadao **Bosanskoj vikariji**.

Rijeka Dubrovačka: (stara naselja **Umbla**, 1196. je dobilo naziv **Rijeka Dubrovačka** po kraškom vrelu iznad naselja): **Samostan Pohođenja Marijina**, osnovan je 1393. od **bosanskih franjevaca** a dozvolom **dubrovačkog Senata** (vjerovatno iz diplomatsko - političkih razloga i prijateljskih veza s **Bosanskim kraljevstvom**) - 1465. je pod **Dubrovačkom provincijom**, samostan je bio nekoliko puta teško oštećen, naročito u potresu 1667. godine, a također 1979. godine.

Slano: Dubrovčani su to naselje dobili u posjed 1399. god a iste godine su dali dozvolu **bosanskim franjevcima** za podizanje samostana radi suzbijanja **bogumilstva** u tom kraju; samostan je finansirala **dubrovačka** plemićka porodica **Lisac**, a crkvu **sv. Jeronima** porodica **Gradić** - do 1484. god. (kad je ušao u **Dubrovačko područje**) **franjevci** su vršili pastorizaciju oblasti **Popova polja**.

Orebići na Pelješcu: franjevački samostan Gospe od Anđela osnovan je 1470. iz čisto strateških razloga, kontrole **Pelješkog kanala** (mada je uz osnutak tog samostana i danas u narodu tradicija o čudesnoj pojavi **Gospine slike** koju su donijeli talasi s pučine!).

Lopud: (sjeverno od Dubrovnika, grčko naselje Delaphodia, rimski Lafota) je u posjedu **Dubrovačke Republike** od 11. vijeka, a u 15. vijeku naseljen je izbjeglicama ispred **Turaka franjevački samostan Pohođenja Marijina** osnovan je 1483. godine a gradnja potpuno završena tokom 16. vijeka i taj samostan je imao, prvenstveno, fortifikacionu ulogu.

Cavtat: samostan Gospe od Snijega osnovan je 1484. god. a dovršen 1490. god; bio je teško oštećen 1667. a kasnije popravljen i stavljen u funkciju; imao je, također, fortifikacionu ulogu.

Kuna: osnovan 1705. god. kraj **crkve Gospe od Loreta (Delorita)** sagrađene 1681.; zbog pomanjkanja sredstava samostan je ostao nedovršen.

Uopšteno govoreći, **franjevački red u Bosni** svoje djelovanje započinje 1292. god. mada je njihovo prisustvo tu zabilježeno već 30-ih godina 13. vijeka, da bi tokom 1339/1340. bila osnovana **Bosanska vikarija** sa sjedištem u **Visokom**. Rad na osnivanju vikarije je djelo franjevačkog generala **fra Geralda Odonisa**, no, treba reći da su oni imali jaku podršku od **bana Stjepana II Kotromanića**. **Fra Geraldo** je bio **Francuz**, doktor teoloških nauka sa **Sorbone**, a prilikom boravka u **Bosni** on je izgubio svoj pečat koji se i danas čuva u **samostanu u Kraljevju Sutjesci**.

Kroz XIV vijek **franjevački red u Bosni** je stalno jačao, podizani su novi samostani, ne samo po **Bosni** nego i po ostalim **dijelovima bosanske vikarije - u Dalmaciji, Sloveniji i Bugarskoj**. Tako su **Dubrovčani** 1349. god. dozvolili (iz pragmatičnih, političkih i diplomatskih razloga) osnivanje franjevačkih samostana u **Stonu**, pa je taj samostan osnovao bosanski vikar **fra Peregrin**.

U doba **Tvrtka I Kotromanića** i širenja **Bosne**, **bosanski franjevci** osnivaju 13 novih samostana u oblasti **Rudnika** (oblast **Nikole Altomanovića**) i u oblasti **Raške** i **Basarata** (oko 1372.god) a 1383. samostan na **Korčuli** i, čak, u nekim dijelovima **južne Italije**, pa je **Bosanska vikarija** krajem 14. vijeka imala 8 kustodija sa preko 50 samostana.

Ovdje je potrebno navesti popis kustodija **Bosanske vikarije**, nastao 1378. god od **fra Bartola Pizanskoga**:

KUSTODIJE SAMOSTANI

- 1. Duvanjska** Ston, Novi, Imotski, Cetinje u Hrvatskoj, Glamoč
- 2. Grebenska** Krbava, Krupas, Greben, Glaž, Otak, Podnovi
- 3. Bosanska** Sutjeska, Visoko, Lašva, Olovo
- 4. Usorska** Đakovo, Modriča, Vrbica, Skakava, Lindva, Bukovica

5. Mačvanska Alšan, Bijeljina, Ljubovija, Ljubim, Mačva, Točak, Vrhokrupa, Srebrenica

6. Bugarska Severin, Oršova, Karanšebeš, Čerević, Kebed

7. Kovinjska Armenes, Kovinja

15. vijek je i kod **bosanskih franjevaca** unio mnogo unutrašnjeg raskola, iz razloga raskola **Sv. Stolice**, kad je sukob između **papa i antipapa** ostavio i na naše **franjevce** teške posljedice; no, ubrzo je djelovanjem **fra Jakova Marhijskoga** (njegove mošti se danas čuvaju u **Napulju**), **franjevački red** zbio redove i ponovo započeo sa svojom djelatnošću.

Tad je, nakratko, došlo do sukoba između njih i **bosanskog kralja Tvrtka II Kotromanića**, koji je završen 1436. kad je, 26. januara, **Tvrtko II** izdao **ukaz o zaštiti Bosanske vikarije**.

Bosanski kralj Stjepan Tomaš (1444. - 1461.) je prihvatio katoličanstvo djelovanjem **bosanskih franjevaca** (pokršten od **hvarskog biskupa Tome**) ali je to, prije svega, bio rezultat nastupajuće opasnosti od **Turaka**. Tad izbija sukob između **Stjepana Tomaša** i **hercega Stjepana Kosače** (zaštitnik **bosanskih bogumila** i vazal turskog sultana) u toku kojeg je **kralj Tomaš** umro, 1461. god. (sahranjen, vjerovatno, u franjevačkoj crkvi u **Kraljevoj Sutjesci**); 1463. god. **Bosna** pada pod **Tursko carstvo**.

Katolička katedrala u Sarajevu

Već krajem maja 1463. god. **fra Anđeo Zvizdović** (Zvijezdović) je stajao pred **sultanom Mehmedom II El-Fatihom**, milostivo tražeći zaštitu **bosanskih duhovnika**.

28. maja 1463. god. **Mehmed II** je izdao poznatu "**Ahdnamu**" (u taboru **Milodraž**) koja je za **bosanske franjevce**, ali i za **pravoslavne sveštenike**, zapravo bila "**magna charta libertatis**", dozvola za slobodno

ispovjedanje vjere.

Zbog izuzetnog značaja te naredbe, dajemo njen prevod:

On (t.j. Allah) je pomoć.

Mehmed, sin Murad-Hanov, vazda pobjedonosni!

Zapovijed časnoga, uzvišenoga sultanskog znaka i svijetle tugre osvajača svijeta, jeste sljedeća:

Ja, sultan Mehmed (dajem) na znanje cijelom svijetu da su posjednici ovog carskog fermama, bosanski duhovnici, našli moju veliku milost, pa zapovjedam:

Neka niko ne smeta i ne uznemiruje spomenute ni njihove crkve.

Neka mirno stanuju u mom Carstvu. A oni, koji su izbjegli, nek budu slobodni i sigurni. Neka se povrate i neka se bez straha u zemljama moga Carstva nastane u svojim samostanima. Ni moje visoko Veličanstvo, ni moji veziri, ni moji službenici, ni moji podanici, niti iko od stanovnika moga Carstva neka ih ne vrijeđa i ne uznemirava, ni njih ni njihov život, ni njihov imetak, ni njihove crkve. Pa i to, ako bi iz tuđine doveli kojega čovjeka u moju državu, da im je dopušteno. Budući da sam spomenutima milostivo dao ovu carsku Zapovijed, kunem se sljedećom velikom zakletvom:

Tako mi Stvoritelja Zemlje i Neba, koji hrani sva stvorenja, i tako mi Sedam Musafa, i tako mi našega velikog Poslanika i tako mi sablje koju pašem, niko neće protivno učiniti ovomu, što je napisano, dok ovi budu pokorni mojoj službi i vjerni mojoj Zapovijedi.

Pisano 28. maja u taboru Milodraž.

(jedan veoma vjeran prepis originalne "Ahdname" čuva se i danas u **Fojničkom samostanu**).

1469. god. je došlo do otcjepljenja samostana **Dalmacije** (formirana **Dalmatinska vikarija**) a 1481. **Dubrovnika**. 1514. god. **Bosanska vikarija** je podjeljena u 2 dijela :

Bosna Srebrena (obuhvatala samostane bos. vikarije pod osmanskom vlašću) i

Bosna Hrvatska (samostani **Jajačke banovine, Hrvatske, Slovenije**, te **Beograda** i okolice, **Srbije i Dalmacije** - dakle, ono što je bilo van vlasti **Turaka**). **Sultan Sulejman El-Kanuni** (1520-1566) je svojom reformom potvrdio **bosanskim franjevcima** ranije slobode; no, ratovi tokom 17. i 18. vijeka su potpuno smanjili i broj **franjevačkih samostana** i broj redovnika u njima, tako da je početkom 1708. god. u **Bosni Srebrenoj** svega 24 samostana.

Da su vlasti **Bosanskog pašaluka** stavljale pod zaštitu **franjevačke duhovnike** svjedoče i brojni dokumenti iz tog doba; tako npr. iz **Sidžila kutubhane Careve džamije u Sarajevu** doznajemo:

- 2. safera 1115. (5. juna 1703.god.) **kadija Jusuf Asim-efendija** na molbu **fra Marijana** i **fra Ivana** izdaje dozvolu za popravak crkve i manastira u **Kraljevoj Sutjesci** (4. sidžil).

- 21. muharema 1181. (8. juna 1767.god.) **sarajevski kadija Abdul Mumin Hulussi- efendija** odobrava ponovnu izgradnju crkve i manastira u **Kreševu**, što su izgorjele u požaru 1765.god.

- 21. zilkadeta 1183. (4. marta 1769.god.) **Sulejman**, ćehaja bosanskog valije izdaje **visočkim i fojničkim fratrima** teskeru da za svoju obranu, protiv hajdučkih četa, mogu nositi uza se po dvije puške (sidžil br. 11.).

- 15. zilkadeta 1198. (19. septembra 1784.) **sultan Abdulhamid I** upućuje ferman **bosanskom valiji Alipaši** kojim **fojničkim, kreševskim i sutješkim fratrima** potvrđuje sve ranije privilegije, vjerske slobode i oprost od poreza, te nalaže valiji da ih u tome štiti. (prepis fermama u 24. sidžilu).

- 15. zilkadeta 1245. (26. aprila 1830.) **sultan Mahmud** upućuje ferman **bosanskom valiji Ali Namik-paši Moraliji** kojim izdaje dozvolu za popravak vremenom oštećenih samostana u **Fojnici, Kreševu i Sutjesci**. (prepis fermama u 68. sidžilu).

Na ovom mjestu treba pomenuti djelatnost **bosanskih franjevaca** za razvoj gradskog kulturnog i prosvjetnog duha **Bosne**. S tim u vezi, s pravom se može reći, da su **franjevci** svojom misionarskom djelatnošću u **Bosni** širili **katoličanstvo**, ali, isto tako i obrazovanje - oni su u samostanima otvarali osnovne škole (čitanje, pisanje, kršćanski nauk na latinskom jeziku), humaniorne škole (gramatika, retorika, matematika, astronomija) i visoke škole ili bogoslovne zavode (pravo, bogoslovija, medicina, filozofija, slikarstvo).

Obrazovni je proces omogućio mnogim bistrim **bosanskim** mladićima da iskoriste svoj prirodni talenat i iskažu se kao poznati javni i kulturni radnici itd.

Mnoga djela pisana na latinskom jeziku, a od II polovine XIV vijeka na "samostanskoj bosančici" i danas krasi arhive franjevačkih samostana po Bosni i Hercegovini.

Navodim ovdje samo neke sjajne primjere:

Bogoslovija: fra Bartol Alvernijski, bosanski vikar od 1367. do 1407. god., napisao jedan poznati teološki trakt na latinskom jeziku, zatim **korčulanski "Misal"**, pisan gotičkim krasopisom, od nepoznatog autora.

Historija: fra Blaž Zalkanin, bosanski vikar od 1420. do 1426; napisao poznata "Djelovanja bosanskih vikara", tu je i poznati "Ljetopis" Nikole Lašvanina...

Retorika: Jakov Marhijski je sastavljao visokoumne crkvene govore, kao i **fra Juraj Dragišić**, porijeklom iz **Srebrenice** (umro 1520.godine); najveći domet je ostvario **fra Matija Divković**, koji je 1611. godine u **Veneciji** objavio poznate "Beside" (o kršćanskom nauku), a u 18. vijeku djeluje **Filip Lastrić**, utemeljitelj moderne bosanske historiografije.

Slikarstvo: franjevačke samostane u BiH i danas krasi divne slike: slike bosanske kraljice **Katarine** (žena **Stjepana Tomaša**), ili **kralja Stjepana Tomaševića** koje su nastale u **Kraljevoj Sutjesci** a danas su u **Zagrebu**; slika **fra A. Zvizdovića** u **Fojnici**; slika "Raspeće" u **Kraljevoj Sutjesci** od majstora **fra Stjepana Pravojlovića**, nastala 1597. godine (na bezu); poznate slike nastale od **franjevaca u Rami** (danas su u **Sinju**), ili slika **Majke Božje** u **Olovu...**

1844. godine **franjevci Hercegovine** su ušli u sukob sa **bosanskim franjevcima**, zbog njihove težnje da se otcijepi od **Bosanske vikarije**, a predvodnik te struje bio je **biskup fra Rafo Barišić**. Unutar tog sukoba bio je i interes **hercegovačkog paše, Alipaše Rizvanbegovića** (1832.-1850.) da **Hercegovinu** potpuno odvoji od **Bosanskog pašaluka**. U tom smislu **Ali-paša** je podupirao **biskupa Barišića** i 10. januara 1846. **franjevci Hercegovine** se potpuno odvajaju i dobivaju dozvolu izgradnje **samostana na Širokom Brijegu**. Kao uslugu za to **franjevci** su **Ali-paši** poklonili zlatni sahat, 20 kesa novca (oko 2000 kruna) i svu silu poklona u živežnim namirnicama.

Rezultat tih sukoba je **potpuno odvajanje Hercegovine 1846. godine**, a u ljeto iste godine **Rafo Barišić** postaje **hercegovački vikar**, sa sjedištem u **Mostaru**, gdje je stolovao do svoje smrti 1863. god. **Do danas je Hercegovina ostala odijeljena od Bosanska vikarije (nažalost, upravo tu i leži jedan od bitnih uzroka potpuno različitog odnosa hercegovačkih franjevaca prema BiH, od bosanskih franjevaca).**

Ovdje treba istaći ulogu **franjevačkih samostana** u čuvanju dragocjene arhivske građe. Kao primjer može se navesti orijentalna zbirka **Provincijalata hercegovačkih franjevaca u Mostaru**. Ta se zbirka dijeli na:

- Službena akta (dokumenta) - nastali u periodu 1844.-1878. (73 komada)
- Dokumenti i rukopisi koje je kupio **fra Dominik Mandić** (provincijal od 1928. do 1934.) koji je i najvrijedniji dio zbirke. **Mandić** je te rukopise kupovao preko **mostarskog antikvara Ahmeda Gubeljića** od mnogih muslimanskih porodica **Mostara, Počitelja, Ljubuškog, Trebinja i Nevesinja**. Od tih dokumenata (2500 komada) vrlo su vrijedni:
- fermi (26 originala ili kopija)
- bujultije (21 komad, njima se određuju ubirači desetine u **mostarskom kadiluku**, daju naredbe dizdaru **mostarske tvrđave** itd.)
- berati (61 komad, govore o postavljenju vjerskih službenika, posadi tvrđava u **Mostaru, Stocu, Blagaju, Norinu** itd.)
- vakufname (6 komada i to: **Čejvan-čehajina** iz 1544., **hadži Ahmeda** iz 1620., **hadži Hasana Sevrije** iz 1621., **hadži Osmanova** iz 1746., **Muhamed-age Bakamovića** iz 1838. i **Ahmed-age Kotle** iz 1864.).

U zbirci je i popis posade **mostarske tvrđave** sa imenima 565 vojnika, njihova mjesta, raspored itd.

Također, vrijedne su kadijske odluke (92), muraseli (poslanice) kadija upućene samostanima u **Kreševu** i **Kraljevoj Sutjesci** (u njima ih se moli da liječe neke osobe oboljele od šizofrenije itd.). Tu su i 3 trgovačka deftera iz II polovine 19. v. koji daju dragocjene podatke o privredi; tu je i **sidžil** (protokol) **blagajskog kadije** (1728-1732) i veći broj raznih drugih dokumenata.

Svi ti rukopisi su pisani arapskim, turskim, perzijskim jezikom, arabicom ili **hercegovačkom "begovicom"**. Među tim rukopisima su i mnoge lirske pjesme, a tu je i prepis komentara jednog hadiskog djela od **mostarskog pjesnika Zijaije** - taj je rukopis iz 1576. - **to je najstariji rukopis nastao iz ruku jednoga Mostarca!**. Tu je, također, i jedan komentar iz logike od **mostarskog muftije i učenjaka, Mustafe**

Ejubovića - Šejh Juje, iz 1688.god. Naravno da nije moguće u jednom ovako kratkom tekstu dati ni približan opis izuzetno bogatog fundusa naših **franjevačkih duhovnika**; za nadati se je da je šira čitalačka javnost mogla iz ovih redaka upoznati i ovaj, veoma bitni segment kulturne baštine **Bosne i Hercegovine**.

(kraj)

Literatura:

1. Badurina Anđelko: "Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja", Zagreb, 1990. god. str. 28. - 49.
2. Jelenić Julijan: "Kultura i bosanski franjevci" (1 svezak), Sarajevo, 1912. god.
3. Pirenne Henri: "Povijest Evrope - od seobe naroda do XVI stoljeća", Zagreb, 1956. god., str. 141. - 167.
4. ANUBiH: "Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države". Sarajevo, 1987.god., str. 317. - 229.
5. Opšta enciklopedija La Rousse, Tom 3, Beograd, 1973. god., str. 336. - 346.
6. Hasandedić Hivzija "Orientalna zbirka Provincijalata Hercegovačkih franjevaca u Mostaru", "Hercegovina", br. 5., Mostar, 1986. god. str. 226. - 228.
7. Iz. sidžila kutubhane Careve džamije u Sarajevu: "Turski dokumenti za povijest bosanskih katolika" (prevod šejh Sejfudina Kemure), Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH (separat), Sarajevo, 1909.god. str. 559. - 576.

<http://www.most.ba/053/081.htm>